

մեղի, պատկառելի պատկեր մըն է եկեղեցւոյ պատմութեան եւ աւանդութեան սրահին մէջ: Պետրոսի եւ Պօղոսի պատկերներուն քով դրուած հոն, կարծես կը տիրէ նոյն իսկ անոնց վրայ, անոյշ լեզուի եւ խաղաղաւէտ մեծութեան մը իր հողիովը: Միւս երկուքը անցեալի եւ ներկայի առաքեալներն են. ինք ապագայինն է, յաղթական հաղարամայինը, կոտորեալ յաղթութեան, ուրախութեան եւ խաղաղութեան վրայ հիմնուած անտեսանելի եկեղեցիներ: Արծիւն է իր խորհրդանշանը, եւ իր խօսքը վախճանն է աստուածային յայտնութեանց երկրի վրայ: Բայց անկարելի է չխոստովանիլ թէ այս թովիչ դէմքը, աւելի գաղափարական քան Պետրոսին եւ Պօղոսինը, ասոր համար նոյն իսկ նուազ պատմական կը թուի ոմանց, որոնք ճիգ կ'ընեն առաքելական դարուն մէջ գտնելու համար զայն: Եթէ ուշադրութեամբ դիտենք զայն, պիտի տեսնենք անմիջապէս որ քրիստոնէական երեւոյթութիւնը անոր վրայ հաւաքած եւ համաձուլած է, ողորկելով անոնց սուր ծայրերը, յոյժ ներհակընդդէմ եւ բազմադան ծագումներ ունեցող զիժեր, զիժեր՝ տունուած համատեսական աւետարտներէն, Գործք Առաքելոցէն, չորրորդ Աւետարանէն, Յովհաննէսեան թուղթերէն եւ աւանդութենէն: Արդ, այս տուեալներէն շատերը, ըստ ոմանց, կը տարամբեմ են զիրար, եւ մտածել կուտան թէ արդեօք մէկ թէ մէկէ աւելի անձերու կը պատկանին առնոք: Արդարեւ, որոտման որդիէն՝ զոր կշտամբեց Յիսուս՝ մինչև սիրոյ առաքելը, մինչև Պատմոսի տեսանողէն դուրս եկած եկեղեցական Յովհաննէսին դէմքը այնքան մեծ է անջրպետը, որ եթէ մարդկային նոյն հոգի մըն է որ անցած է անոր մէջէն նոյն իսկ հարիւրամայ կեանքի մը ընթացքով, ինքզինքնիս պիտի գտնենք հոգեբանական ամենէն հրաշալի դարգացումի մը տուչ, զոր երբեք յիշած ըլլայ մարդկային պատմութիւնը:

թ.

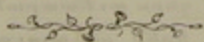
ՅԻՍՈՒՍԻ ՌԻՍՈՒՑՈՒՄԸ ԸՍՏ ՀԱՄԱՏԵՍԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ

Ա. ԳԼՈՒԽ

ԱՍՏՈՒՄՈՅ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Շար. Արմեն 1934, էջ 327-66)

Ուրիշ բառերով, փրկութեան թագաւորութեան մէջ, Բրիտանոսի արքայութիւնը չորը արքայութիւնն է միայն, քանի որ Աստուած փրկագործողին միջոցաւ է որ յարարեցութեան կը մանէ մարդոց հետ: Միայն թէ հոս նոր երկուութիւն մը մէջտեղ կ'ելլէ — ամենէն ծանրակշիւը թերեւս, կամ ամենէն շատ վիճուածը մեր ժամանակին մէջ — եւ զոր պէտք է աւելցնել նախընթացներուն վրայ: Մինչև ո՞ր աստիճան պիտի պարզուի երկրի վրայ Յիսուսի թագաւորութիւնը, եւ ի՞նչ պայմաններու մէջ: Մեր ժամանակի աստուածաբանները այս նիւթին մասին Փրկչին ունեցած գաղափարին երկու կերպ իրարու հակառակ մեկնութիւններ կուտան: Շատերուն տեսութեամբ, Աստուծոյ թագաւորութեան վարդապետութիւնը, այնպէս ինչպէս կ'ընդլայնէ Յիսուս, միմիայն վախճանաբանական պիտի ըլլար: Թագաւորութիւնը հոգ չէ, կ'ըսէ, այլ պիտի ըլլայ: Մեսիային յաղթական գալուստին առաջին պիտի յայտնուի անիկա: Այս իմաստով է արդարեւ, որ Յիսուս ըսաւ թէ զինքը չըջապատողներէն ոմանք պիտի չմեռնէին առանց տեսնելու «զորդի մարդոյ եկեալ արքայութեամբ իւրով» (Մատթ. 28, համառ. Լ. 11, ԻԲ. 2 եւ հաւա. ԻԵ. 1 եւ հաւա. Դ. Կ. ԻԲ. 16, 18, Մրկ. ԺԴ. 25, 62): Բրիտանոս ընդունած է — պիտի վերագոռնանք այս խնդրին — վերածնութիւն մը (palingénésie), բոլոր իրերու յանկարծական վերանորոգութիւն մը. այնպէս չի նկատեր թէ իր իշխանութիւնը կրնայ հաստատուիլ վերջնականապէս, անդեղեւորէն եւ պարզ եղաշնորհութեամբ մը: Միւս կողմանէ — խնդրոյն երկրորդ տարրն է անիկա — զարիք ճգնաժամը կ'ենթադրէ, այժմէն, հոգեւոր պատրաստութիւն. թա-

դաւորութիւնը ներկայ է, գոյութիւն ունի անիկա այս երկրի վրայ: Այդ կը նշանակէ Փրկիչին՝ փարիսեցիներուն ուղղած խօսքը. «եթէ ես հոգեւոյն Աստուծոյ հանեմ զդեւս, ապա ուրեմն հասեալ է ի վերայ ձեր արքայութիւն Աստուծոյ» (Մտթ. ԺԲ. 28). հոս, իմ անձիս մէջ է ան: Ու դարձեալ, «Ոչ դայ արքայութիւնն Աստուծոյ խտրանօք, եւ չստիցեն թէ ահաւասիկ աստ է կամ անդ, զի ահա արքայութիւնն Աստուծոյ ի ներքս ի ձեզ է» (Ղկս. ԺԷ. 20, 21): Այս տեսակէտով, տէրունական ազօթքին «եկեացէ արքայութիւն քո» խօսքը (Մտթ. Զ. 10) միայն վախճանաբանական իմաստ մը չի կրնար ունենալ, վասնզի Աստուծոյ թագաւորութիւնը սիրտերուն մէջ կը հաստատուի — նոյն աստուածաշնչական վաւերագիրն է որ կ'ըսէ զայդ — ներելով թշնամանքներու, յաղթականաբար կ'ուսելով չարին դէմ, մէկ խօսքով՝ Աստուծոյ կամքին հաւատարիմ հնազանդութեամբ, այսինքն կրօնական եւ բարոյական պայմաններով:

Անշուշտ այս ամէնը, մատնանշեցինք արդէն, հոգեւոր պատրաստութիւն մըն է միայն: Յիսուս իր աշակերտները չի հրաւիրեր վերջնականապէս հաստատուիլ այս աշխարհի վրայ: Ընդհակառակը զանոնք կը զգուշացնէ, ու շատ լուրջ կերպով, այն կապերուն դէմ, որոնք զմեզ կը պարտանդեն այս կեանքին հետ. ասոկէ՛ է իր պայքարը հարստութեանց մոլորեցուցիչ ազդեցութեանց դէմ (Ղկս. ԺԲ. 33, ԺԴ. 22-25, հմտ. Մրկ. Ժ. 24). նոյն իսկ ընտանեկան սէրերը անվտանգ չեն նկատուիլ այս տեսակէտով (Մտթ. Ժ. 35-37, ԺԲ. 46-50): Յիսուս, աւելորդ չըլլայ կրկնել, երկուութեան տարր մը կը մտցնէ մեր կեանքին մէջ: Կը կանչէ զմեզ այսօրուրէն իրականացնել աստուածային ծրագիր մը, քաջ ըմբռնելով սակայն նոյն ատեն թէ մեր երկրաւոր գործունէութիւնը պիտի ըլլայ պատրաստուիլ միմիայն մեր յաւիտեանական բնակարանին: Ասկէց են երկու հակադիր ըմբռումները թագաւորութեան, որ՝ մէկ կողմէ՝ Մեսիային փռուաւոր դալուստովը միայն պէտք է կատարուի, բայց որ՝ միւս կողմէ՝ կը դարգանայ պատմական ընկերութեան մը մէջ, որուն վարչութիւնը արդէն ճշգրտ է Յիսուս

սուս իր տաքեալներուն ընտրութեամբը: Այժմեան գործարանաւորութիւնը ե՞րբ պիտի կերպարանափոխուի երկնային քաղաքի մը: Այս կէտին մասին Յիսուս որոշ ուսուցում մը չ'ըներ իր աշակերտներուն. անիկա կը սպասէր իր Հօրը կամքին, բաւականանալով ցուցնել մեզի թէ ա՛յնպէս պէտք է ապրինք որ պատրաստ ըլլանք, որ եւ է ատեն, ընդունելու զինքը: Ի մի բան, եթէ նկատի առնենք թագաւորութեան մասին բոլոր համատեսական հատուածները, անոնց մէջ պիտի գտնենք եւրեք գլխաւոր աստիճան, զոր կ'ամփոփենք ստորի, ամենէն արտաքինէն սկսելով:

ա) Աստուծոյ թագաւորութիւնը է նախ ամբողջութիւնը անոնց, որոնք կը դաւանին հնազանդիլ Աստուծոյ, կամ որոնք այնպէս կ'ենթադրեն թէ կը ծագային անոր. ընդհանուր առմամբ ամբողջութիւնն է ան բոլոր մարդոց, որոնք, հեռուէն կամ մօտէն, պարտուած են Աւետարանի ճառագայթով: Այս տեսակէտով, անհաւատները եւ անտարբերները, որոնք բազմամբոյս եկեղեցիներու կամ ընտրեալ աշակերտներու հասարակութեանց են յարած, մէկ խօսքով՝ բոլոր անոնք որ յայտնապէս չ'են մերժած քրիստոնէութիւնը, անդամներ կը նկատուին թագաւորութեան. պատմական քրիստոնէական ընկերութիւնն է ան, ինչպէս որ նկարագրուած է, զոր օրինակ, որոմի եւ ուռկանի առակներուն մէջ:

բ) Աստուծոյ թագաւորութիւնը յետոյ ամբողջութիւնն է անոնց՝ որ խապիս կը սրտկանին Տիրոջ, եւ կը հնազանդուին Անոր. առում՝ որ կը հետեի մասնաւորապէս սա յայտնութիւններէն. «Մաքսաւորք յառաջեցեն քան զձեզ յարքայութիւն Աստուծոյ» (Մտթ. ԻԱ. 31), այսինքն ի ժողովի իւր հաւատարիմ ծառաներուն: «Արքայութիւն երկնից բռնաբարի, եւ բոունք յափշտակին զնա (Մտթ. ԺԱ. 12): «Եթէ ոչ առաւելուցու արդարութիւն ձեր առաւել քան զպարօնցն եւ զփարիսեցոց, ոչ մտանիցէք յարքայութիւն երկնից» (Մտթ. Ա. 20. Է. 21): Այսպէս է թագաւորութեան ճշգրիտ գաղափարը. այն ժողովուրդն է ան, որուն վեհագոյն ինքնակալն է Աստուած, եւ որ անվերապահ կը հնազանդի իր թագաւորին կամքին. դաւ

ղափարական թագաւորն է ան, կեդրոն և տեւական սկիզբ պատմական թագաւորութեան. նոյն ատեն անտեսանելի թագաւորութիւնն է անիկա, այն իմաստով որ հրեշտակներն ու մաս կը կազմեն անոր, ինչպէս նաև անոնք որ այս երկրի վրայ կը խուսափին մարդոց նայուածքէն, բայց կը ճանչցուն Աստուծմէ:

զ) Բայց այս ընտրեալներուն ժողովը առանձինն աշակերտներու միմեանց վրայ յաւելադրութեամբ չէ որ կը գոյանայ. կազմակերպուած մարմին մըն է ան, որ այս կեանքէն և ընդ միշտ՝ կը վայելէ փառաւոր առանձնաշնորհներ. ասոր համար է որ արքայութիւն բառը բողոքութիւն սուրբ գրոցական հատուածներու մէջ կը նշանակէ փրկուածներու ժողովուրդին շնորհուած քաւիքներ:

ա) Այդ բարիքները նախ այն հոգևոր հարստութիւններն են, որոնք կը բղխին Աստուծոյ առատաձեռնութենէն. զանձներքին, զորս ոչ մէկ երկրաւոր զօրութիւն կրնայ յափշտակել. «Երանի՛ աղքատաց հոգւով, զի նոցա է արքայութիւն երկնից» (Մտթ. Ե. 3, 10). ստացումի այս ձեւը ոչ այնքան Դրիստոսի ծառաներուն ընկերութիւնը կը նշանակէ, որքան անոնց ընդունած առաւելութիւնները. եթէ Յիսուս ուղած ըլլար խօսիլ անոնց ընկերութեան վրայ նոյն իսկ, պիտի ըսէր թէ խոնարհները մաս կը կազմեն թագաւորութեան, և ոչ թէ թագաւորութիւնը անոնց կը պատկանի: Սակայն և այնպէս, հակասութիւնը երեւութական է միայն, զի երկու տեսմաները յայտնապէս կը միանան Աւետարանի սա բարացուցական խօսքին մէջ. «Որ ոչ ընկալցի զարքայութիւնն Աստուծոյ իրբեւ զմանուկ, ոչ մտցէ ի նա» (Մրկ. Ժ. 15), ինչ որ կը նշանակէ թէ պէտք է սրտին մէջ ընդունիլ Աստուծոյ շնորհքը, կարենալ մասնակցելու համար անոր հաւատացեալներու ժողովին. ուրիշ բառերով, երկնքի թագաւորութիւնը պատմական գործարանաւորութիւն մը կ'ըլլայ այն ատեն միայն, երբ նախ ներքին վիճակ մըն է, հոգիի տրամադրութիւն մը, նման տրամադրութեան մանուկին, որ կը հնազանդի, վասնզի կը հաւատայ և կը սիրէ:

բ) Արդ, Աստուծոյ կամքին այդպիսի

անձնատուութիւն մը՝ մարդուն մէջ յառաջ կը բերէ իր վարձատուութիւնը. ու այդ փոխարինութիւնը միայն այս աշխարհի մէջ պարփակուած բան մը չէ: Ուստի թագաւորութիւնը, այսպէս հասկցուած, միայն այժմէն հաւատացեալներուն շնորհուած բարիքներուն զուամբութիւնը չէ, այլ նաև յաւիտեական փառքը, զոր անոնք որ մը պիտի վայելին երկնից մէջ: Արդարեալ, ըսաւ Յիսուս, «բազմացին ընդ Արքահամու, ընդ Սահակայ և ընդ Յակովբայ, յարքայութիւն երկնից» (Մտթ. Լ. 11, հմմտ. ԼՁ. 29), լայն և ճոխ իմաստ՝ ուր, գերագոյն համադրութեան մը մէջ, կը համակերպուին այն բազմակերպ նշանակութիւնները, որոնց յարաբերութիւնը հաստատելիք վերեւ: Երկնից մէջ իր լրումին հասած թագաւորութիւնը, արգարեւ, ո՛չ ապաքէն ժողովն է Աստուծոյ ճշմարիտ ծառաներուն, որոնք պիտի ստանան այն ժառանգութիւնը, որ իրենց իրաւունքն է, և որուն մուրհակները ունին արդէն իրենք երկրի վրայ: Ասոր համար է որ յաւիտեանս յաւիտեանց կը մեծացուցանեն անոնք իրենց տիրոջ ողորմութիւնը (Առաջին զաղափար, զաւտնողներու ամբողջութիւնը): Բայց աւելին կայ. եթէ անոնք կը բարեբանեն իրենց Աստուծը, ատոր պատճառը այն է որ անվերապահօրէն անոր կը պատկանին իրենք (ճշմարիտ հաւատացեալներու ընկերակցութիւնը, երկրորդ առում բառին): Վերջապէս, Տէրոջը ներկայութեամբն ու ներգործութեամբը պայծառակերպուած, անոնք կը վայելին անաշխարհ երանութիւն մը, որ իրենց կեանքին ճառագայթումն է միայն. այս երկրորդ իմաստին մէջ, թագաւորութիւնը հաւատացեալներու բարիքներուն ամբողջութիւնն է, որուն բաժինը պիտի լինի վեհագոյն թագաւորին հետ հաղորդութեան փառքը:

Այսքան անբաղդատելի է լայնութիւնը այն բացատրութեան՝ որ Աւետարանը կը համառօտէ իր մէջ (Մրկ. Ա. 15): Եւ սակայն, — վերջին զիտողութիւն — այդ պատգամին մէջ բովանդակուած զանձները ի լոյս հանուեցան յառաջխաղացարար միայն, յամբօրէն: Այնքան մեծ էր Յիսուսի զգուշաւորութիւնը, որ, ի սկզբան, իր ունեցած հրէական զաղափարներուն յարած,

կը բաւականանայ ըսելով միայն Յովհաննէս Մկրտիչի պէս. «Ապշխարեցէք, զի մերձեալ է արքայութիւն երկնից» (Մտթ. Գ. 17, Մրկ. Ա. 15): Կարապետին բերնին մէջ՝ այս լեզուն ոչինչ ունի զարմանալի (Մտթ. Գ. 2): Մերձաւորութիւնը, զոր կը յայտարարէր, ամէն բանէ առաջ նիւթաւանար նոյն իսկ, իր գործունէութեան սկիզբը, թէ Մեսիան ճիշդ ո՞ր վայրկեանին պիտի երևեր: Բայց երբ Յիսուս է որ կ'ընէ այդ խօսքը, յանկարծ կը փոխուի եւ կը լրանայ անոր իմաստը. հիմակ խնդիրը բարոյական մերձաւորութեան մը վրայ է: Երկնից թագաւորութիւնը իր անձին մէջ է. պէտք է ձեռք երկնցնել միայն անոր, ունենալու համար դայն. ու եթէ Քրիստոս կը բաւականանայ սակայն յայտարարելով թէ մերձ է ինքը, ցոյց տալու համար է թէ ոչ ոք ունի զինքը ի բնէ, այլ պէտք է ճիշդ ընել ունենալու համար զինքը: Իւրեն հեռ, Աստուծոյ Որդիին մէջ, ի զօրութեան է փրկութիւնը: Երկինքի թագաւորութիւնը մօտ է, բայց անիկա կ'իրականանայ անոնց մօտ միայն, որոնք անոր կը յարին սրտի աղատակամ փաւրումով մը (Մրկ. Ժ. 15): Այսպէս կը կազմուի աստուածային այն գործարանաւորութիւնը, որ պարտի մեծնալ հետզհետէ՝ վերանորոգելու համար աշխարհը, եւ որուն յատկանշական հանգամանքները պիտի վերլուծենք նախ, ցոյց տալով անոր բազմազանութիւնը, որ կըրպով մը կընայ հոգեւոր երկինքի թագաւորութեան օրինակները:

(Շարունակելի)

Չ. Պ.

ԽՈՐՀԱՆՔԻ ԵՆ ԽՍՈՒՄ

Թեև մանկանոցներ կնի, քայքայեց չի եկրարկու ինի մանկանոցու բաներու, այլ, կըրցածնու չափ, պէս է բարձրանալի անկանոքեան, եւ սպրիկի մեր մեջ եղած շատագոյն բաներուն համեմատ:

* * *

Դոն պիտի ըլլանի կեանքի, երբ լաւ գործածենի զայն:

ԿՐՈՆՔԻ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

Թ. ԿՐՈՆՔ ԵՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շար. ՍԻՆԵ 1934, էջ 266 էջ)

Կրօնն եւ Գիտութիւնն ընդհանուր կերպով շօշափող մեր նախընթաց երկու յօդուածներուն մէջ ջանալով մատնանշել, ըստ կարելոյն, այդ երկու կալուածներուն հետապնդած նպատակը, հետադասութեան կերպերը, յընթացս դարուց անոնց ունեցած յաջողութիւններն ու ձախողութիւնները, ու շեշտել վերջ սա իրականութիւնը՝ թէ այսօրուան գիտութիւնը չզօրելով բացատրել համազօքի ինչ ինչ երևոյթներն ու յանձին մարդ էակին տեսնուած կարեորագոյն ճշմարտութիւնները՝ չէ կըրցած միասել կրօնքի պատուանդանի անխախտ հիմերուն, կ'առաջարկէինք այս յօդուածով վերլուծել կրօնքի եւ գիտութեան յարաբերութիւնը:

Արդարեւ, կրօնք եւ գիտութիւն նար եւ նման են իրարու եւ միեւնոյն կոչումն ունին արեւելքի իրականութեան ներկայացուցուցած բարդութիւնը բացատրելու կամ պարզարանելու գործին մէջ. իրականութիւն մը որ իր մէջ կը պարփակէ ոչինչը, անգոյ բայց երեւակայուած տարրը, հիւլէն, շօշափելի նիւթը, կենդանական աշխարհի անկերպարան սաղմը. բարդութիւն, որ ովկէանտաներու անդնդալոր յատակէն կը վերանայ մինչեւ աստղադարդ երկնաւանարին անհամար ու անտեսանելի մարմինները՝ ոմանց ահ ու սարսափ ազդելով, իսկ զոմանս ալ Աստուծոյ փառքը պատկեր հիասքանչացման մղելով: Բարդութիւն՝ որ ամենասովորական երևոյթներէն սկսեալ մինչեւ աստղաբաշխական դրութեան գաղտնիքներն ունի, եւ ինչ որ աշխարհէ, մարդ էակը՝ թերեւ խորհուրդներու ամբողջութիւնն իսկ՝ տուած է նոյն ինքն՝ մարդկային մտքի հետադասութեան իրր գերագանց առարկայ, առ որ մշտանորոգ յարգանքի մղելով գիտունն ու իմաստասէրը հաւասարապէս. եւ որ, վերջապէս, համագոյքի ստեղծիչ եւ շարժիչ Դերագոյն իմացականութեան գոյութեան եւ էութեան